

Nadahnuti nepresušni izvor nadahnuća

Vesna RAPO (ured.), *Biblija - izvor religija i kultura*, Hrvatsko društvo folklorista, Zagreb 1998.

Knjiga je zbornik radova znanstvenog skupa koje je organiziralo Hrvatsko društvo folklorista održanog u Franjevačkom samostanu u Cerniku 24. i 25. listopada 1997. Zbornik ima 229 stranica formata 24 x 17 cm.

Glavna i odgovorna urednica je Vesna Rapo. Ona je napisala i uvodnu riječ knjizi u kojoj govori o Bibliji. Za nju je Biblija 'nepresušni izvor nadahnuća i istraživanja'. Značajno je što autorica uvoda ističe Bibliju kao 'zbirku vjerskih i pravnih propisa, ali i prastarih mitova kao i zbornik cjelovitih i djelomičnih književnih djela, koja je ušla u sastav i sustav svjetske kulture, ne samo zbog vjerskoga, nego i zbog golemoga književno-estetskog značenja'. Ono što je značajno za kršćansku i židovsku nauku autorica ispravno Bibliju predstavlja kao 'nahnutu' knjigu ne samo u općenito ljudskom načinu shvaćanja nego kao knjigu čije 'nahnuće' leži negdje dublje. Ona Bibliju predstavlja kao Sveto Pismo koje je od Boga nahnuto. Umjetnici i znanstvenici svih stru-

ka nalaze u Bibliji svoja nahnuća jer je ona 'sveta knjiga mnogih naroda, otvorena svakome čovjeku'. Polazeći od te činjenice nije iznenađujuće da je Hrvatsko društvo folklorista organiziralo znanstveni skup na temu *Biblija - izvor religija i kultura* i podarilo nam u ovom izdanju dragocjene znanstvene radove s toga skupa. Izvjesno je da i članovima Hrvatskog društva folklorista Biblija služi kao izvor i nahnuće njihova djelovanja.

Predgovor je zborniku napisao prof. dr. Vitomir Belaj koji govori o Bibliji s teološkog gledišta. Biblija je sveta i Bogom nahnuta knjiga. Ona u svojoj teološkoj poruci, drži se, potpunom istinom, i podloga je najvećim monoteističkim religijama na svijetu'. On ističe činjenicu 'bez obzira sviđalo se to nekome ili ne, da su mnoge kulture bitno određene mjerom prihvaćanja, izborom i načinom interpretiranja i usustavljanja svetih biblijskih tekstova... Biblija, ovako široko shvaćena, doista je izvor brojnih religija i kultura'. Iz Biblije izviru i mnoga kulturnopovijesna pitanja jer se Bibliju ne prihvaća samo kao vjersko učenje. Iz nje izviru i mnogi nereligijski elementi koji su poticali i bili izvor mnogih znanosti i oblikovanja najrazličitijih kulturnih pojava. I hrvatski je narod od svoga krštenja do danas oblikovao svoju kulturu prilagođujući stare predaje novoprihvaćenom biblijskom nauku. Belaj vidi Bibliju i kao izvor i

prepoznajni element našeg nacionalnog identiteta u vrijeme velikih tiranija nenarodnih vlasti nad Hrvatima napose u vrijeme komunističke vlasti kada je biblijska vjera bila snažni izvor snage naroda u otporu nametanja ateističkih nazora na svijet. Studije ovdje obrađene nisu teološke nego povijesne i kulturološke. Šteta je što je uvodnicima izmakla informacija o točnom vremenu održavanja simpozija (nalazimo ga tek na str. 102). Bilo bi prikladno da je donesen cjeloviti program tog vrijednog simpozija.

U zborniku su, uz spomenute uvodnike, doneseni znanstveni radovi osmorice predavača na simpoziju u Cerniku 1997. Članci su poredani jedan za drugim a članci Marije Mirković i Vitomira Belaja doneseni su pod jednim naslovom *Bijeg u Egipat s podnaslovom Biblijski motivi u hrvatskoj umjetnosti i folkloru* gdje su članci autora razdvojeni. Svi su članci popraćeni kratkim sažetkom: kratki prikaz na hrvatskom jeziku je na početku a na kraju opširniji prikaz na engleskom ili njemačkom jeziku. Prema suvremenoj znanstvenoj metodologiji kod svakog članka istaknute su ključne tematske riječi.

Dva su članka dr. Tomislava Vuka, poznatog našeg bibličara i orijentalista, profesora na Franjevevačkoj biblijskoj školi u Jeruzalemu. U prvom opširnijem znanstvenom radu s naslovom *Odnos Biblije i arheologije* dr. Vuk je napisao na 62 stranice pravu povijesnu studiju o kulturološkom kontekstu Biblije na temelju najnovijih arheoloških znanstvenih otkrića u Palestini, cijelom Bliskom istoku i Egiptu. Tim je pisac ukazao na nužni međuodnos Biblije i arheologije u znanstvenom proučavanju biblijskog teksta. On opširno objašnjava pojam „biblijska arheologija“ i pod tim označava „specifičnu disciplinu ili smjer znan-

stvenog istraživanja što u sebi uključuje elemente i biblijskog i arheološkog proučavanja“. On produbljuje pojmove i gleda ih u međusobnom odnosu. Kritički postavlja pitanja i pita se koliko biblijska i arheološka znanost mogu jedna drugoj pružiti, u kakvoj su ovisnosti, gdje su im granice i koji su im stvarni sadržaji? U opširnoj obradi postavljenih problema on daje i objektivne zaključke iz kojih je jasno da arheološka istraživanja osvjetljavaju nastajanje i poruku biblijskog teksta. Članak je razdijeljen u šest podnaslova: 1) U kakvom se kulturnom i duhovnom ozračju rodila „biblijska arheologija“, 2) ponovno otkriće drevnih starih bliskoistočnih civilizacija, 3) utvrđivanje i usavršavanje arheološke metodologije, 4) „Sveta zemlja“ i „biblijska arheologija“ kao posebni slučajevi, 5) dvostruka uvjetovanost biblijske arheologije, i 6) moderno shvaćanje arheologije, njezine svrhe i metodologije. U obradi navedena je opširna i suvremena literatura koja postoji o toj tematici u modernom svijetu na svim jezicima. To je pravi priručnik o povijesti odnosa Biblije i arheologije, odnosno o povijesti iskapanja biblijskih mjesta i starih civilizacija koje osvjetljavaju cjelokupnu kulturu i civilizaciju staroga svijeta iz kojega je nikla i nastala Biblija. Biblija je, tvrdi autor, bila stoljećima jedini izvor informacija o kulturama Mezopotamije i Bliskog istoka do početka prošlog stoljeća (str. 14). Za arheologe na tom području Biblija je bila prvi vodič u istraživanjima. Ona je stvorila preduvjete za upoznavanje cjelovite kulture i naroda toga podneblja. Članak je pravi priručnik povijesti arheologije, opće povijesti i književnosti bliskoistočnih civilizacija i kultura. U detalje su navedeni podaci o znanstvenim arheološkim istraživanjima na tom području. To je pregled povijesti razvoja i znan-

stvene arheologije koja omogućuje rekonstrukciju i proučavanje odnosa tih starih civilizacija. Svaki podnaslov je veliko predavanje a zajedno tvore malu knjigu s navedenom literaturom koja upućuje stručnjaka u daljnje istraživanje. Ponekad je više informacija u bilješkama nego u samom tekstu. Važno je istaknuti da je pisac ovog članka donio o ovoj problematici i postojeću literaturu na hrvatskom jeziku. Tako je znatno obogatio hrvatsku biblijsku bibliografiju.

U drugom članku *Biblija i arheologija u Nazaretu* dr. T. Vuk na konkretn način prikazuje odnos Biblije i arheologije, u ovom slučaju 'kako se očituju rezultati biblijskoga i arheološkog istraživanja' u Nazaretu, Isusovu zavičaju. O slijedu arheoloških istraživanja pisac je iscrpno pisao u članku *Rezultati arheoloških istraživanja na području Bazilike Navještenja u Nazaretu* objavljenom u: *Dometi* 24 (1-3, 1991) 7-20. I ovdje pisac na sebi svojstven način, potkrijepljen stručnim i utvrđenim istraživanjima, na 47 stranica donosi obilje podataka o Nazaretu. U četiri podnaslova objašnjava pojmove: Nazaret, (Isus) Nazarećanin, nazoreji i nazareni i dovodi ih u svezu s novozavjetnim pojmom Isus Nazarećanin. Kada govori o Nazaretu krajem starog i početkom novog vijeka, čitatelje je uveo u kontekst Isusova života, napose njegova djetinjstva i povijesti toga kraja. Tko pročita članak pojmovi mu bivaju jasni jer autor dokumentirano daje objektivnu informaciju. U trećem dijelu pisac jasno pokazuje da je Nazaret bio Isusov zavičaj iako ne možemo rekonstruirati život i običaje toga mjesta na temelju premalo navedenih tekstova o Nazaretu u Novom zavjetu. U četvrtom najopširnijem dijelu pisac daje mnogobrojne podatke o arheološkim istraživanjima na području bazilike i svetišta Marijina navještenja u

Nazaretu. Uz mape i fotografije ovdje donesene čitatelj dobiva kompletnu informaciju o prvotnom kršćanskom svetištu i sadašnjoj modernoj bazilici. Arheološka iskapanja ovdje obavljena pomažu upoznavanju životnih uvjeta, u kojima je povijesni Isus živio u svom obiteljskom domu u Nazaretu.

Dr. Adalbert Rebić, profesor biblijskih znanosti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, u članku *Glazba i ples u psalmima* (str. 63-75) prikazuje glazbu i uz nju vezane običaje na temelju analize biblijskih tekstova u svezi s postavljenom temom. Iz analize ne samo psalama nego i drugih biblijskih tekstova spominje tri glazbene skupine nastale u narodu: pastire, glazbenike i kovače. U predmonarhijsko vrijeme Izraelci su poznavali glazbu i instrumente koje nalazimo kod Kanaanaca i drugih njihovih susjeda. Poznati su u to vrijeme kinor (lira) i 'ugab (svirala), harfa. U monarhijsko doba u hramu su postojali pjevači s galzbalima citre i harfe (1 Kr 10,12). Psalmi napose kao glazbene pjesme navode i instrumente koji su pratili glazbenu ariju. Rebić navodi one najvažnije i svrstava ih u tri grupe: žičana glazbala kinor (lira), nebel (harfa), i dr.; puhačka glazbala: halit (frula), 'ugab (svirala, diple, flaute), šofar (rog); glazbala s membranom: tof (bubanj), celcelim (cimbali), mene 'an'im (čegrtaljke). Ukratko autor spominje i način pjevanja iako nije lako iz navoda u psalmima taj način danas utvrditi. Rebić u bilješkama navodi nešto od izabrane literature, uglavnom na njemačkom jeziku, a premalo ipak malobrojnu ali postojeću literaturu i na hrvatskom jeziku, npr. P. Vlašića u svom komentaru psalama (usp. Petar Vlašić, *Psalmi Davidovi*, 1-4, Dubrovnik 1923-1925. – u prvom svesku, str. 1-35).

Članak Vesne Rapo *Hanuka i Šabat*

– *blagdani svjetlosti za židovski narod* (str. 77-100) je dragocjeni članak za upoznavanje židovstva, židovske kulture i religije. Članak daje obilje informacija o značenju svjetla u religioznom životu Židova. Toliko bi morao znati svaki kršćanin jer i u Novom zavjetu tema svjetla je vrlo prisutna, napose kod sv. Ivana. Autorica se u članku ograničila na značenje svjetla u običajima i obrednim slavljenjima dvaju blagdana Hanuka i Šabata. Jednostavnim a razumljivim rječnikom za svakog čitatelja autorica govori o simboličkim svjetlosti i obredu paljenja svijeća. Cijeli obred u biti izražava odnos čovjeka i Boga. Obavlja se prema ustaljenim propisima (*halaha*) prema kojima je sve određeno.

Blagdani su stožeri religioznog kalendara. Ustanovljeni su kao spomenični velikih događaja izraelske povijesti. Svrha im je prije svega duhovna. U slavljenjima se ostvaruje susret Boga i njegova naroda. U simbolici svjetla koja dolazi na specifičan način u ova dva blagdana ističe se trajna prisutnost Božja u narodu. Kroz analizu mnogih tekstova Staroga zavjeta autorica izlaže teološko značenje svjetla. Bog je svjetlo svijeta i Izraelove povijesti. Biblija kao riječ Božja je svjetlo. Torah je svjetlo - njezini zakoni, zapovijedi su svjetlo života. To svjetlo svijetli svim narodima (Iz 2,5; 51,4; Bar 4,2). Svjetiljka koju Izraelci pale je znak Božje prisutnosti u obitelji, domu. *Menora* - sedmokraki svijećnjak u hramu, u sinagogama, u obiteljskim kućama, kroza simboliku svjetla na sedam krakova, izražava Božju milost, ljubav i prisutnost Božjega Duha, Božje savršenosti i svetosti. Simbolizira Božju svjetlost i mudrost koju Bog podjeljuje ljudima. Svijećnjak je simbol duhovne svjetlosti, klice života i spasenja. Simbol je vjere, mudrosti i pobožnosti.

Izloživši simboliku svjetla, autorica

analizira obrede i običaje vezane uz paljenje svijeća o blagdanima Hanuka i Šabata. Prvo objašnjava utemeljenje blagdana Hanuka, vezan uz posvetu hrama za vrijeme Jude Makabejca 25. kisleva (studeni/pro-sinac) 164. god. prije Krista, nakon što je zemlja oslobođena od helenizacije za vrijeme vladavine Seleukovića. Čudo svjetlosti simbolizira nadu u budućnost.

Šabat (subota) je dan odmora. Čovjek se podsjeća na stvaranje svijeta i Stvoritelja. Židovski narod se sjeća da ga je Bog izbavio iz egipatskog ropstva i odredio mu subotnji počinak. Šabat je predosjećaj budućeg svijeta. Zato se svečano slavi i u sinagogi i u obitelji. U obredu paljenja šabatnih svijeća sudjeluje cijela obitelj. Uz svjetlo svijeća izriču se blagoslovi i molitve. Članak autorice ima dušu, ona vjeruje u Svjetlo duše, Svjetlo vječno koje svijetli iznad Zavjetnog kovčega, u sinagogama, u domovima do našega vremena. Svjetlo 'simbolizira neuništivu vjeru Izraela i ovisnost židovske duše u učenju Tore'. Članak je vrijedan prilog starozavjetnoj biblijskoj teologiji. Prigodan za studente teologije i povijesti religija.

Zanimljiv je članak Maje Kožić *Tragovima stočarskih kretanja od biblijskih vremena do naših dana* (str. 101-110). To je kratki prikaz povijesti stočara i njihovih vremenskih i prostornih kretanja. Autorica početke stočarske etnografske kulture nalazi u šestom danu stvaranja i prvim stranicama knjige Postanka, stvaranja biljnog i životinjskog svijeta. Smještaj prvih ljudi u *eden* da ga čuvaju i obrađuju, pripovijest o Kainu i Abelu, Noa zemljoradnik, zгода o Izaku i Ezavu, sve to potvrđuju. Biblija stalno prati nomadska kretanja od Ura Kaldejskog do Egipta i nastanjenja u Kanaanu. Ta su stočarska kretanja ratnički obojena. Njihova kretanja s Istoka

prema zapadu traju do danas. Autorica navodi prema Č. Truhelki nomadske pastire Juruka koje su turska nadiranja pokrenula prema zapadu (105) na Balkan gdje akulturacijski proces još teče.

Od posebne je važnosti članak Dine Milinovića *Biblija kao izvor kršćanske umjetnosti (Prvi prikazi rođenja Krista u ranokršćanskoj umjetnosti)* (str. 159-177). Polazeći od arheoloških otkrića u Dura Europosu (na Eufratu) gdje su otkrivene freske biblijskih prizora u lokalnoj sinagogi i kršćanskih simbola na krstionici, pisac daje pregled kršćanskih simbola nađenih u Palestini, Bliskom istoku i Rimu i tvrdi da je „helenizacija“ kršćanske misli „zaslužna“ što su zasade antičke umjetnosti nadživjele promjene antičkih kultura i postale riznicom oblika europske civilizacije. Počeci kršćanske umjetnosti u Rimu donose prizore Dobrog pastira, a potom nakon koncila u Nikeji 325. i rođenje Isusa Krista. Scenografije prikaza su skromne, jednostavne s prizorima jaslca, motivirane Lukinim prikazom Isusova rođenja. Ti će motivi potisnuti poganske likove s ideogramima poganskog svijeta što ga još u prvim stoljećima nalazimo na grobovima i sarkofazima. Pisac članka se potom ograničava na prve prizore rođenja Krista u umjetnosti koji se javljaju početkom 4. stoljeća kao što je 'crtež fragmenta sarkofaga s prizorom rođenja iz 343. god. u Rimu' ili 'ploča od bjelokosti s prizorom rođenja iz 5. st. u katedrali u Milanu'. Prizori su tijekom povijesti obogaćivani motivima iz pučke pobožnosti kako bi se što snažnije izrazio misterij utjelovljenja.

Bijeg u Egipat (Biblijski motivi u hrvatskoj umjetnosti i folkloru) je zajednički članak Marije Mirković i Vitomira Belaja (str. 179-206). Autori obrađuju biblijski motiv Bijeg u Egipat u hrvat-

skoj likovnoj umjetnosti i folklornim tvorbama. Počev od biblijskih motiva koji se nalaze u umjetnički opremanim knjigama, umjetničkim djelima na reljefima dvoraca, samostana, katedrala i hodočasničkih svetišta, do Biblije u slikama nizali su se biblijski motivi od kojih je vrlo čest motiv bijega Svete obitelji u Egipat. Motive su umjetnici crtali prema evanđeoskim izvještajima Isusova djetinjstva a kroza stoljeća umjetnici su ih obogaćivali prema dodanim motivima koje uzimaju iz apokrifne književnosti. M. Mirković obrađuje ikonografiju Bijega u Egipat od najstarijih prikaza iz 5. st. i zadržava se napose na motivima hrvatskih umjetnika i motiva Bijega u Egipat na hrvatskim spomenicima. Donosi detalj s oltarne pregrade iz Svete Nediljice u Zadru, nastao negdje oko 1035. god. I majstor Buvina na rezbarenim vratima stolne crkve sv. Duje u Splitu ima Bijeg u Egipat. U srednjovjekovnoj gotičkoj umjetnosti hrvatski slikar Vincent iz Kastva oslikao je crkvu sv. Marije u Bermu 1474. god. Autorica daje još mnoge druge podatke o hrvatskim slikarima koji su ostavili značajna djela u nas i u svijetu s motivima Bijega u Egipat. Donosi neke slikare o kojima se u nas vrlo malo zna. Tako navodi oslikanu crkvu sv. Roka u istarskome Draguču Antona s Padove, pa djela Juraja (Julija) Klovića Croate iz 16. st. s veličanstvenim ostvarenjem *Officium Virginis* s motivom Svete obitelji i Bijega u Egipat. Iz zaborava autorica donosi i dražesne slike Joachima de Pateniera s motivom Odmor Svete obitelji na bijegu iz Strossmayrove galerije u Zagrebu. Tu je i Pauwels Coecke van Aelst s motivom Marija s Isusom a u pozadini prizor Bijega u Egipat. I naravno mnoge druge umjetnine, napose iz klaustara trsatskog franjevačkog samostana u Rijeci, zatim

kapela sv. Josipa varaždinskog franjevačkog samostana s motivima iz Isusova djetinjstva na grobnici trgovca Praunspbergera. Motivi furlanskog slikara Antona Brole na svodovima franjevačke crkve sv. Filipa i Jakova u Vukovaru. Poznati motivi Bijega u Egipat slikara Ive Dulčića koji se čuvaju u Vatikanskoj galeriji. Tim motivima autorica je nadodala i jednu 'novinarsku fotografiju osječkog novinara i fotografa G. Matića' s Caritasove dobrotvorne razglednice *Siročad smo, oca nemamo* gdje Bijeg u Egipat postaje motiv i simbol svih prognanika i izbjeglica.

Vitimir Belaj, obrađenim biblijskim motivima u umjetnosti M. Mirković, dodaje motive uzete iz *Legendi o Bijegu u Egipat u hrvatskome folkloru*. On donosi stručne podatke iz znanstvenih etnoloških radova bečkog etnologa Leopolda Schmidta koje je proučio u Gradišću. Spominje zapis Ivana Marinovića koji je zapisao da se pšenica sije na sv. Luciju a na Badnjak stavlja pod božićno drveće. U sredinu iznikle pšenice stavlja se goruća svijeća. Taj običaj objašnjava na temelju legende koju zapisa Schmidt. Belaj zatim prikazuje običaje vezane uz Ivanje, poznati u Italiji i istočnoj obali Jordana. On prati kako se ti običaji prenose u Europu, odnosno pojavljuju i u Hrvatskoj. Smatra da su mnogi k nama doneseni iz Italije preko Venecije. Npr. sisanje žita u posudice imali su Židovi uz blagdan Jom Kippur. Drugi su običaji došli preko Austrije i Ugarske kada su izbjegli katolici iz Otomanske države tu nalazili utočište a potom se vraćali u svoj zavičaj donoseći i nove običaje. Belaj mnoge od tih običaja objašnjava na temelju nastalih legendi vezanih uz Isusovo djetinjstvo. Vrijedno je što Belaj uz svoj članak donosi i literaturu kojom upućuje na daljnja istraživanja.

Zadnji članak u ovom zborniku jest *Riječ, umijeće, djelo* Želimira Laszla (str. 207-229). Članak je vrlo znakovit i izazovan. Autor prvo dobro razlikuje Boga koji stvara „ex nihilo“ i čovjeka koji umijećem proizvodi djelo u materiji. Božja djela su savršena, ljudska ograničena. Djela crkvene likovne umjetnosti su ljudska djela. Logično odatle ispravno autor utvrđuje razliku između profane i crkvene umjetnosti pri čemu se umjetnička vrijednost određuje kao samo jedan od slojeva crkvene umjetnosti. Likovi crkvene umjetnosti nisu samo prikazivanje, ilustracija biblijske riječi, likova i događaja, nego je njihov značaj mnogo opsežniji i kompliciraniji. Utvrđivanjem svih slojeva i vrijednosti crkvena se likovna umjetnost može tek do neke mjere shvatiti. Slojevitost na crkvenim umjetninama se jasno uočava npr. na ciborijima, pokaznicama, kaležima itd. Simbolika svjetla primjetljiva je npr. na svijećnjacima i kandilima. Važno je za utvrđivanje vrijednosti umjetničkog djela utvrditi slojevitost. Autor se zalaže za sintagmu „crkvena umjetnost“ umjesto „sakralna umjetnost“ odričući tako crkvenim predmetima svojstvo svetosti jer nisu božanska nego ljudska djela. Zalaže se za očuvanje crkvenih umjetnina u crkvenim prostorima a ne u muzejima jer nisu stvarana za muzeje. To je prijedlog i izazov suvremenim umjetnicima, konzervatorima i čuvarima crkvenih umjetnina. U našim okolnostima apel vrijedan pažnje.

Božo Odošić